

INHOUD

INHOUD

1	Inleiding <i>Available light plus available beweging</i>	6
2	De geboorte <i>Welkom in het leven, lieve kleine (1963)</i>	9
3	Amsterdam, Amsterdammer, Amsterdamst <i>Het Waterlooplein verdwijnt (1967)</i> <i>Een fotograaf filmt Amsterdam (1982)</i>	16
4	De zwerver verdwaalt <i>De verliefde camera (1971)</i>	21
5	De ongelijke strijd <i>Death in the Port Jackson Hotel (1972)</i>	26
6	Een stadje in de polder <i>Avonturen op het land (1980)</i>	30
7	Zwanenzang met swing en schwung <i>Bye (1990)</i>	34
8	Epiloog <i>Bewogen beweging (1961)</i> <i>Dylaby (1962)</i>	40
	Overzicht en inhoud 3 DVD's	42

INLEIDING

Available light plus available beweging

p. 4–5

Ed, zijn vrouw Gerda en hun kinderen Tinelou en Daan Dorus

FOTO Louise van der Veen, 1971, Edam

ED van der Elsen groeide op in Betondorp. Nu is Betondorp bekend als de geboorteplaats van Johan Cruijff, maar toen Ed (1925–1990) klein was, bestond de buurt nog maar net. Het heette destijds ‘Tuindorp Watergraafsmeer’: een idealistisch ontworpen arbeiderswijk aan de rand van Amsterdam. Een wijk met licht en lucht en betaalbare woningen voor vooruitstrevende jonge gezinnen met zin voor zelfontplooiing en voor avontuur. Ook de ouders van Karel en Gerard van het Reve strijken er neer.

Eds vader is eigenaar van ’t Honk, een woninginrichtingzaak aan de Middenweg, ook in de Watergraafsmeer maar aan de andere kant van de Oosterbegraafplaats. Hij verkoopt moderne meubelen en stoffen aan een buurt in opkomst. Als geboren Watergraafsmeerse herinner ik me hoe tevreden mijn moeder het woord ‘Ploegstof’ uitsprak en daaraan toevoegde: ‘natuurlijk van ’t Honk’ – ze naaide er gordijnen van. Ook onze eetkamerstoelen en slanke schemerlamp kwamen ‘natuurlijk van ’t Honk’.

Ik wil maar zeggen: Ed is het product van een vooruitstrevend, typisch Amsterdams milieu. Links, sociaalbewogen en eigenwijs zoals Amsterdammers graag zijn. Vooral aan de oostkant zijn ze slim, brutaal, geinig. Zie Cruijff. Zie Reve. Zie de actrice Willeke van Ammelrooy, ook uit Betondorp. Zie Ed van der Elsen.

Ed houdt van film. Na de Tweede Wereldoorlog frequenteert hij Cinetol, de legendarische bioscoop aan de Amsterdamse Tolstraat waar progressieve jonge mensen komen kijken naar, en debatteren over, zogeheten artistieke films.

Maar Ed kiest voor fotografie. Hij werkt instinctief, met een onvervaard gevoel voor verhoudingen, beweging en licht. Je ziet bij al zijn foto’s wat hem trof en je voelt meteen waarom.

Henri Cartier-Bresson (1898–2004), een van de aartsvaders van de moderne fotografie, streefde naar *le moment decisif*, het beslissende moment. Het is de meest invloedrijke ‘wet’ voor de moderne fotografie en ook Ed hanteert hem. Maar dan een beetje anders. In plaats van te streven naar dat universeel geldige, beslissende moment, mikt hij op zijn eigen microkosmos: op zijn beslissende moment.

Ed is een hartstochtelijk fotograaf en dat blijft hij. En toch wil hij ook filmen. In 1963 assisteert hij de fameuze Franse cameraman Raoul Coutard bij *Als twee druppels water*, een strak gestileerde Nederlandse

Ed met camera op
borststatief
FOTO Eikoh Hosoe,
ca. 1962, Amsterdam

nouvelle-vague-film die Fons Rademakers maakte op basis van de roman *De donkere kamer van Damokles* van W.F. Hermans. Hij is cameraman voor Jan Vrijman, activist en wegbereider van de hedendaagse Nederlandse documentaire.

Intussen begint Ed voor zichzelf, met kleine vingeroefeningen. *Available light* plus *available* beweging. Op dat fundament bouwt Van der Elksen zijn films. Gaandeweg vindt hij zijn vorm en komt uit op iets dat aanschurkt tegen de Britse *free cinema*. Daar gaat het niet om perfectie maar om de filmer: de persoonlijkheid van de filmer bepaalt de stijl en de inhoud kan niet persoonlijk genoeg zijn. En, *last but not least*, de filmer laat het achterste van zijn tong zien door zijn beelden waar nodig van commentaar te voorzien.

Eds stem is deel van zijn films. Elke keer als ik hem erbij hoor praten, word ik warm want het lijkt er sterk op dat dát zijn voornaamste argument was om te willen filmen. Bij een foto kan het niet, bij een film wel: commentaar leveren, wie hij in beeld brengt aanspreken, afsnauwen, vleien. Vertellen, veel vertellen. Aanmoedigen: 'Hatsjekidee!' Gelukkig zijn en dat zeggen. Hij doet het allemaal en hij doet het gretig.

Ed heeft de gave van het woord. Zijn monologen, die hij soms voorleest van handgeschreven vellen papier, doen denken aan de beatpoëzie uit de jaren 60 van Simon Vinkenoog, met reeksen synoniemen en autobiografische tirades. Hij beschildert er de filmbeelden mee.

Ed samen met zijn vriend
Jan Vrijman
FOTO Catrien Ariëns, 1972

Zijn timbre en zijn dictie fungeren als filmmuziek. Zijn Amsterdamse accent slijt gaandeweg zijn leven, maar zijn flirt met het Frans niet. Tot en met zijn laatste film dampen zijn woorden van het zoete 'eh bien' dat hij als jongeman in het Parijse St. Germain opdeed.

Als filmer stelt hij zich zachter op dan als fotograaf. Volgzamer. Als fotograaf is hij viriel. Hij beheerst de situatie, eist van zijn onderwerp dat hij of zij zich blootgeeft. Hij valt aan en claimt met zijn foto het laatste woord. Wederhoor is uitgesloten.

Ook in zijn films leidt zijn actie tot een reactie die hij vastlegt. Maar waar een foto – klik! – de handeling afsnijdt, rolt de film door. En daardoor kan Ed in zijn films niet anders dan zich te laten kennen, zoals hij dat ook van zijn onderwerpen vraagt. Dat is de kern van Eds films: hij laat zichzelf zien. Letterlijk, door regelmatig de camera op zichzelf te richten. Figuurlijk, door zijn emoties de vrije loop te laten.

De fotograaf legt stil. Hij fixeert en duikt weg.

De filmer zoekt beweging. Hij stroomt mee. En duikt op.

Ed van der Elsen maakte tientallen films. Korte en langere. Lyrische impressies en reportages, op eigen initiatief en voor allerlei omroepen en instanties. Ik vind hem op zijn best als hij zijn eigen leven verfilmt, in zijn eigen omgeving. Uit die autobiografische films koos ik er acht (plus een kleintje) die ik beschouw als piketpaaltjes in zijn ontwikkeling.

Terwijl ik ze beschreef en interpreteerde maakten ze me steeds gelukkiger. Te beginnen met *Welkom in het leven, lieve kleine* (1963) – waarin Ed vader wordt van een zoon en zelf als filmer geboren wordt – tot en met zijn meesterwerk *Bye* (1990), waarmee hij afscheid neemt van het leven en van ons, zijn publiek.

OVERZICHT EN INHOUD

DVD 1

Zie de wereld (1959)

Duur: 9 minuten

Introductiefilmpje van de wereldreis van het jonge echtpaar Ed en Gerda van der Elsken. Ze zullen filmverslagen voor de AVRO-tv maken. De filmpjes zijn allemaal verloren gegaan.

Handen (1960)

Duur: 5 minuten

Poëtische blik op de menselijke levensloop, uitsluitend verteld via de handen. Van een zuigeling, van een schoolkind, van een verliefde puber, van een arbeidzaam leven. Er wordt gewerkt, er wordt gekoesterd. Oude gevouwen handen – er wordt gestorven.

De Appel-iep (1961)

Duur: 14 minuten

Karel Appel maakt een beeld van een enorme boomstam, eerst in het atelier dan ter plekke in het Vondelpark. De Amsterdammers komen kijken en hebben zo hun twijfels. Maar de kinderen dansen er omheen.

Bewogen beweging (1961) | Dylaby (1962)

Duur: 4 minuten – stomme film | Duur: 10 minuten

Zie 'Epiloog', p. 40

Impressies van de legendarische tentoonstellingen *Bewogen beweging* en *Dylaby* in het Stedelijk Museum Amsterdam. Het publiek reageert. Met installaties van onder andere Niki de Saint Phalle, Jean Tinguely, Martial Raysse.

Karel Appel, componist (1961)

Duur: 16 minuten

Schilder Karel Appel componeerde de zogeheten 'Musique barbare' voor Jan Vrijman voor diens film *De werkelijkheid van Karel Appel* – met het beroemde citaat: 'Ik rotzooi maar wat aan.' Van der Elsken, die de filmstills maakte, fotografeerde, filmde en maakte geluidsopnamen terwijl Appel zijn muziek creëerde.

Welkom in het leven, lieve kleine (1963)

Duur: 32 minuten

Zie 'De geboorte', p. 9

Het jonge gezin Van der Elsken, in de Amsterdamse Nieuwmarktbuurt.

Fietsen (1965)

Duur: 6 minuten

Op de juichende klanken van Vivaldi's 'De vier jaargetijden' monteerde Van der Elsken beelden van fietsende Amsterdammers tot een ritmisch en hilarisch filmgedicht, plus een portret van 'de Amsterdammer' van 1965.

Zie 'Amsterdam, Amsterdammer, Amsterdamst', p. 16

Het Waterlooplein verdwijnt (1967)

Duur: 12 minuten

Afscheid van de vlooiemarkt op het Amsterdamse Waterlooplein, dat zal moeten wijken voor de bouw van een stadhuis annex opera: de Stopera.

De verliefde camera (1971)

Duur: 38 minuten

Een gefilmd zelfportret over Van der Elsken en zijn foto's.

Zie 'De zwerver verdwaalt', p. 21

DVD 2

Death in the Port Jackson Hotel (1972)

Duur: 37 minuten

Film over wat er is geworden van Vali Myers, het meisje dat zichzelf in de spiegel kust in Van der Elskens eerste fotoboek *Een liefdesgeschiedenis in Saint-Germain-des-Prés* (1956).

Zie 'De ongelijke strijd', p. 26

Avonturen op het land (1980)

Duur: 1 uur en 14 minuten

Van der Elsken heeft het veilige asfalt van Amsterdam verruild voor het Noord-Hollandse platteland en legt zijn ervaringen vast met een filmische lofzang op het buitenleven.

Zie 'Een stadje in de polder', p. 30

Welkom in het leven, lieve kleine bis (1981)

Duur: 39 minuten

18 jaar later. Hoe is het met Daan Dorus, Tinelou en, inmiddels echtgenote, Gerda uit de film *Welkom in het leven, lieve kleine?* En hoe is het met de Nieuwmarktbuurt, die Ed heeft verruild voor de Noord-Hollandse polder?

Een fotograaf filmt Amsterdam (1982)

Duur: 57 minuten

Van der Elsken filmt in het centrum van Amsterdam: 'Mijn jachtterrein.' Amsterdam is ook Eds Tuin van Eden, zijn paradijs.

Zie 'Amsterdam, Amsterdammer, Amsterdamst', p. 16

DVD 3

Zie 'Zwanenzang met swing en schwung', p. 34

Bye (1990)

Duur: 1 uur en 48 minuten

Van der Elsken legt eerlijk en roerend zijn laatste levensperiode vast en neemt afscheid van zijn publiek: 'Bye.'

Ed van der Elsken 1925-1990 (1996)

Duur: 1 uur en 2 minuten

Documentaire van Jan Bosdriesz.

FOUND FOOTAGE:

Lieverdjes (1963)

Duur: 6 minuten

Indruk van de Amsterdamse schooljeugd. In de rondvaartboot, in Artis bij de aapjes en zwemmend in de gracht.

Armoede (1963)

Duur: 4 minuten

Beelden van een kinderrijk gezin met niets, in de verpauperde Amsterdamse binnenstad.

Afbraak Jodenhoek (1965)

Duur: 2 minuten

Klein filmisch rouwdicht over de verpauperde Amsterdamse buurt die na 1945 leeg bleef en indirect over zijn bewoners, de Joden die werden vermoord in de Duitse vernietigingskampen.

Oude Waterlooplein (1965)

Duur: 2 minuten

Impressies van de 'rommelmarkt' op het Amsterdamse Waterlooplein toen dat nog in volle glorie was, aangevuld met gefilmde portretten van handelaren en bezoekers.

Waterlooplein, Crazy Scope (1965)

Duur: 3 minuten – stomme film

Camera-experimenten met cinemascooplens op het Waterlooplein.

Colofon

Eerste druk, 2017
© 2017 Uitgeverij Rubinstein, Amsterdam

Essays: Joyce Roodnat
Vormgeving: Yolanda Huntelaar, Werkplaats Amsterdam

Foto's:
Omslag en pagina 5–6: © Louise van der Veen / Nederlands Fotomuseum
Pagina 2: © Lars Hansare
Pagina 7: © Eikoh Hosoe
Pagina 8: © Catrien Ariëns
Pagina 10–11, 12, 14–15, 18–19, 20, 22–23, 28–29, 32–33, 38–39 en 40:
© Ed van der Elsken / Nederlands Fotomuseum
Pagina 34: © Anneke Hilhorst

Dvd-samenstelling: Anneke Hilhorst en Han Hogeland
Beeldbewerking: John Treffer

Met dank aan Anneke Hilhorst en Han Hogeland

ISBN 9789047622987 | NUR 652
Alle rechten voorbehouden
www.rubinstein.nl

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen.
Zij die desondanks menen aanspraak te kunnen maken, dienen zich
te wenden tot de uitgever.